

**О. КУПЧИНСЬКИЙ. АКТИ ТА ДОКУМЕНТИ
ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОГО КНЯЗІВСТВА
XIII — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIV СТОЛІТЬ.
ДОСЛІДЖЕННЯ. ТЕКСТИ. —**

**Львів: Наукове товариство імені Шевченка,
2004. — 1284 с.**

У 2004 році наукова громадськість України відзначила 70-річчя відомого українського історика Олега Антоновича Купчинського. Важливим підсумком багаторічної роботи вченого в сфері вивчення джерел з історії Волині і Галичини класичного середньовіччя стала його книга, яка представляє собою сучасне дослідження і найбільш повне видання актового і документального матеріалу з історії України XIII — першої половини XIV ст. Вихід монументального видання є вкрай важливим і актуальним саме зараз, у світлі вирішення вітчизняними науковцями вкрай важливої проблеми — створення сучасної концепції вітчизняної історії. Для її успішного розв'язання надзвичайної актуальності набуває пошук і узагальнення джерел, які зберегли інформацію з історії західноукраїнських земель. Вивчення минувшини західного регіону нашої країни в XIII–XIV ст. особливо важливо, оскільки саме на цьому етапі в волинських та галицьких землях найбільшою мірою збереглося державнополітичне життя, існували державні формування, яким був притаманний досить високий рівень суверенності. Сам факт збереження власної державності створював для населення краю оптимальні умови для життя.

Автор рецензії, як людина, яка тривалий час вивчає державотворчі процеси в Прикарпатті та на Волині, хотів би звернути увагу на те, що сам факт появи офіційних документів, наявності на високому державному рівні офіційного діловодства, робота князівської канцелярії є базовими ознаками високого рівня державного розвитку, наявності суб'єктності державного життя на Волині та в Галичині.

У ґрунтовній передмові до книги О. А. Купчинський справедливо відзначає, що публікація давніх актових і документаль-

них пам'яток є певним етапом осмислення історичних і культурних явищ часу, повернення із забуття якоїсь частини спадщини минулого. До цього необхідно додати, що рівень збереження джерельної інформації щодо історії західноукраїнського регіону є хронологічно неоднаковим. Історикам набагато легше вивчати минуле Волині і Галичини до 80-х років XIII ст., оскільки факти політичної історії можна дослідити завдяки унікальній пам'ятці — Галицько-Волинському літопису. Значно складніша ситуація з більш пізнім часом, оскільки тут джерельна база дуже обмежена. Щодо цього доречно згадати слова класика нашої історіографії, який писав, що 1290 р. «“кімерійська пільма” спадає на історію Галицько-волинських земель, бо якої-небудь української літописи з цих часів не маємо, а північні літописи давно перестали подавати які-небудь звістки про українські справи: політичне й суспільне життя колишніх складових частин Руської держави розійшло ся зовсім далеко. Скупих звісток, які можна визбирати в чужих джерелах, та грамот галицько-волинських князів, що переховали ся в чужих архівах...ледве вистачає на те, аби лише уставити ряд галицько-волинських князів та бодай якось в приближенню означити часи їх князювання»^{*}.

О. А. Купчинський протягом багатьох десятиліть розпалює (і не без помітних успіхів) вогонь знання в цій «пільмі» джерельного вакууму, що дозволяє підсилити інформаційний потік щодо дуже складного періоду кінця XIII — першої половини XIV ст. в історії України. Не можна не погодитися з автором і в тому, що актовий матеріал з історії Волині і Галичини досліджений у значно меншій мірі, ніж свідоцтва наративних пам'яток, особливо літописних текстів. І тут необхідно відзначити, що на відміну від сусідніх Польщі, Чехії та Угорщини український актовий матеріал зберігся в силу катаклізмів нашого минулого вкрай недостатньо.

У передмові до видання автор не тільки ставить важливі завдання, а показує механізм дії своєї творчої лабораторії, наводить ґрунтовний аналіз праць інших дослідників. Треба відзначити, що

---

^{*} Грушевський М. С. Історія України-Руси. — Т. 3. — Львів, 1905. — С. 107.

останній зроблено не тільки скрупульозно, а й вельми шанобливо до своїх попередників. І тут проявляється не тільки інтелігентність самого О. А. Купчинського, але і та обставина, що він на своєму тернистому науковому шляху у повній мірі відчув велику складність праці в галузі середньовічної археографії. Поряд з цим, цей аналіз показав значні прогалини і недоліки існуючих студій з українського джерелознавства та археографії, дозволив О. А. Купчинському сформулювати власні підходи у підготовці його книги. В роботі друкуються рукописні джерела, які автор знайшов в українських та зарубіжних (Польща, Німеччина, Росія та ін.) архівосховищах, а також численні друквані матеріали, оригінали яких не вдалося віднайти в архівах.

Книга логічно складається з чотирьох розділів. В першому розділі наводяться автентичні акти та документи, які збереглися в оригіналах і списках оригіналів, в другому — акти та документи, які реконструйовані з літописів, літописців і богослужбової літератури, в третьому — неавтентичні акти і документи, в четвертому — згадки про акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII–XIV ст. у тогочасних і пізніших документальних пам'ятках. Сама структура книги свідчить про бажання дослідника максимально можливо зібрати всю інформаційну базу і водночас дати критичну оцінку явищу, яке присутнє, на жаль, в усі часи, а саме фальсифікаціям та фальсифікатам.

В першому розділі мова йде про документи, які створювалися в канцеляріях князів Лева Даниловича, Андрія і Лева Юрійовичів, Юрія Тройденевича, Кейстута і Любарта тощо. Зрозуміло, що в невеликій рецензії не можна, а, можливо, і не варто не тільки аналізувати, а й перераховувати весь оприлюднений джерельний матеріал. Проте вже перша пам'ятка — документ березівського старости Григорія — показує високий рівень археографічного опрацювання пам'яток у виданні. Тут дається характеристика документу, вказується місце знаходження оригіналу та основних списків, їх різночитання, наводиться оригінал латиною та переклад українською мовою. Вкрай цікавими в цьому розділі є чисельні грамоти, які засвідчують активну зовнішньополітичну діяльність західноруських князівств, перш за все прагнення підтриму-

вати добрі взаємини з великими магістрами Тевтонського ордену («Покровительного святої Марії Тевтонського єрусалімського ордену землі Пруської»), який в той час відігравав помітну роль в міжнародному житті. Аналіз цих документів є цікавим в контексті загального вивчення прибалтійської політики Галицько-Волинської держави, починаючи з середини XIII ст. І тут цікавим є співставлення документів, що наводить О. А. Купчинський, з актами середини XIII ст. — буллами папи Інокентія IV та Олександра VI до Данила та Василька Романовичів та угодою в польському місті Рачонжі-Мазовецькому від 1254 р., коли віце-магістр Тевтонського ордену у Пруссії Бурхард фон Хорнхаузен під час переговорів, що передували угоді, погодився передати «Данилу першому королю рутенів (*Danieli primo regi Ruthenorum*)» та мазовецькому князю Земовиту третину ятвязької території*. Дослідження цих документів свідчить про безпідставність існуючого в науці уявлення «про споконвічну боротьбу українського народу з Тевтонським орденом у Прибалтиці».

Вчені вже давно не тільки звернули увагу на те, що літописці при підготовці своїх творів активно використовували матеріали князівських канцелярій, а і прагнули знайти фрагменти цих документів у текстах літописів. О. А. Купчинський має рацію в тому, що наголошує на важливості такого напряму археографічного пошуку. Автор, плідно проаналізувавши досвід попередників, у вступі до другого розділу підставою для коректного виявлення в літописних текстах фрагментів документів вважає наявність в них певної термінології з дипломатичної практики. Реставрація давніх джерел з текстів епістолярних пам'яток є вкрай складною справою через втручання літописців у контекст пам'ятки. Мова йде про редагування, скорочення, сам характер подання документів. Особливої уваги заслуговує розгляд проблеми проведення переговорів між послами в усній формі, які в літописах інколи набувають форму начебто оригінального джерельного матеріалу. Пізніше на Русі поширений був жанр епістолярій, який знайшов своє відбиття в

---

* Магузова В. И., Назарова Е. Л. Крестоносцы и Русь. Конец XII в. — 1270. Тексты, перевод, комментарии. — М., 2002. — С. 364–368.

літописанні. О. А. Купчинський реконструює понад 60 листів, послань, звернень, записок, що презентують епістолярний жанр галицько-волинського документального фонду XIII ст. Вивчення джерел дозволяє з'ясувати їх будову, особливості написання різних їх жанрів. Ознайомлення безпосередньо з характеристиками документів (О. А. Купчинський наводить реставровані листи, починаючи з 1195 р.) дозволяє стверджувати, що спостереження автора в деяких деталях дають додаткову інформацію для конкретного аналізу політичної історії Волині та Галичини з кінця XII ст. Як нам здається, ці характеристики варто було б доповнити більшою кількістю посилань на доробок істориків, які працювали в цій царині (праці Д. Зубрицького, І. Шараневича, М. С. Грушевського, В. Т. Пашута, І. П. Крип'якевича, М. Ф. Котляра, Л. В. Войтовича, О. В. Майорова тощо). Саме коло документів, що реконструюються, можна було б розширити за рахунок слідів міжнародних угод, які згадано у використовуваному у літописах дипломатичному листуванні. Такі угоди підписувалися, наприклад, в 1219 р. князем Данилом Романовичем з литовськими князями-кунігастами, в 1230 р. після завершення походу волинського війська Данила та Василька до Великої Польщі між волинськими та польськими володарями.

В третій розділ дослідження автор вирішив вмістити всі документи, автентичність яких викликає у нього сумнів. Такий підхід є абсолютно правильний і, користуючись з нагоди, хотілося б відмітити, що в історичній науці саме на підставі досить сумнівної інформації виникло чимало дуже сталих уявлень, аксіом, що складно підлягають нівелюванню. Отже, саме в цій роботі, на нашу думку, варто було б особливо ретельно розглянути існуючі погляди істориків щодо кожного вказаного факту, в тому числі і протилежні. Тут, безумовно, великий інтерес у читачів буде мати оцінка О. А. Купчинським матеріалу, який зберігся в праці В. Н. Татіщева, про прагнення створити нову структуру державного управління. Автор книги висловлює сумніви щодо автентичності цієї інформації. Проте тут, крім археографічного опрацювання джерела, як нам здається, варто було б все ж більш широко

розглянути праці сучасних істориків на цю тему (О. П. Толочка, Л. В. Войтовича, Б. І. Яценка та ін.).

При підготовці заключного четвертого розділу упорядник видання провів величезну роботу по пошуку та збиранню інформації в сучасних та пізніх виданнях, де містяться згадки про акти та документи Галицько-Волинського князівства XIII — першої половини XIV ст. Зокрема, великий інтерес становлять постійні посилання в різних документах (аж до XVIII ст.) на так званій привілей князя Лева Даниловича, що є свідченням певної правової наступності в діловому житті України протягом багатьох не тільки десятиліть, а й століть.

У 70-х роках XX ст., коли О. А. Купчинський тільки розпочинав свою роботу над вивченням документів, навіть серед авторитетів історичної науки було чимало скептиків, які говорили про дрібність такої теми. Численними публікаціями, у тому числі і виданням нової книги, історик довів велику доцільність своєї наукової діяльності.

На завершення треба добрим словом згадати Фундацію Вільного Університету та Американської Ради наукових товариств, завдяки фінансовій підтримці яких вийшло монументальне видання документів з історії Волині і Галичини XIII — першої половини XIV століть, видавців книги, яка, безумовно, стане бестселером не тільки у колі вузьких фахівців, а у багатьох любителів вітчизняного минулого.

Ознайомлення з працею О. А. Купчинського ще в більшій мірі переконало автора цієї рецензії в необхідності в перспективі створення Корпусу джерел з історії Волині та Галичини княжої доби. Науковець готував свою книгу без перебільшення декілька десятиліть і, однозначно, що в одній рецензії неможливо дати повну і всебічну оцінку проведеної величезній праці. Це в перспективі будуть робити вчені, звертаючись до вивчення різноманітних конкретних тем минулого України, користуючись при цьому працею О. А. Купчинського. І в цьому полягає і наукова значимість, і загальна актуальність рецензованого видання.

Олександр Головка